

DRETA I PODER LOCAL AL SEGLE XX A CATALUNYA I AL PAÍS BASC

ANTONIO FRANCISCO CANALES SERRANO
Universitat de La Laguna

Aquest article resumeix les conclusions de la meua tesi doctoral sobre l'evolució ideològica i la pràctica política al llarg de bona part del segle xx de les dretes a Vilanova i la Geltrú (Barcelona) i Barakaldo (Biscaia).¹ La recerca comença amb l'estudi de l'aparició de propostes polítiques identitàries alternatives a l'espanyola a començament del segle xx i la seva imbricació en un context més ampli de replantejament dels principis polítics comú al conjunt de les dretes. Això implica abordar les complexes relacions que catalanistes i nacionalistes bascos mantingueren al llarg de la primera dècada del segle amb la resta de les dretes i oferir un model explicatiu del procés que conduí al trencament obert a final de la segona dècada del segle. Un cop definides les dues branques de la dreta a ambdues localitats segons el referent nacional o comunitari, s'estudien les estratègies de competència o aliança sota les diferents conjuntures polítiques. La diferent naturalesa social del catalanisme conservador i el nacionalisme basc constitueix la clau explicativa de l'evolució divergent que ambdós moviments seguiren durant el període republicà i sota el franquisme.

LA NOVA MANERA DE FER POLÍTICA

La desfeta colonial de 1898 donà pas a un ampli debat sobre el caràcter de la nació espanyola, el seu lloc en la modernitat i el seu sistema polític que es coneix com a *regeneracionisme*. La identificació, a la pràctica, de modernització del sistema polític amb desenvolupament del liberalisme o democratització ha tendit a amagar que aquesta no era l'única via per adequar el sistema polític a les noves realitats econòmiques i socials de principi de segle i que, per tant, no tothom que parlava sobre la regeneració estava pensant en aquesta sortida. Al contrari, una de les conseqüències de la desfeta fou una crisi de legitimitat del liberalisme com a instrument vertebrador de la vida política. Aquesta crisi de legitimitat afectava tot un espectre de tradicions i sensibilitats dretanes que desconfiava de la capacitat del liberalisme per oferir resposta als desafiaments que els exclosos del sistema polític començaven

1. *Derecha y poder local en el siglo XX: Evolución ideológica y práctica política de la derecha en Barakaldo (Vizcaya) y Vilanova i la Geltrú (Barcelona), 1898-1979*, tesi doctoral dirigida per Borja de Riquer i Permanyer i llegida al Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat Autònoma de Barcelona el desembre de 2002.

a plantejar sense sacrificar uns interessos ideològics i socials, la defensa dels quals es considerava prioritària. D'aquí que per a aquests sectors la qüestió fos com articular un projecte polític legítim que restaurés la representació de les elits tradicionals, integrés els nous sectors significatius políticament i social i evités les perilloses conseqüències de la democratització política.

L'espai de convergència dretà que la recerca d'aquesta fórmula definia era comú al conjunt d'Espanya i constituïa el rerefons de part dels discursos regeneracionistes. Tanmateix, tingué un desenvolupament més gran en aquelles zones com ara Catalunya o el País Basc on les conseqüències socials i polítiques de la industrialització feien més peremptori el problema de com integrar políticament els nous sectors que pugnaven per participar en la vida política, ja fossin treballadors o noves classes mitjanes. La idea d'una comunitat orgànica supraindividual que condensés conservadorisme, catolicisme i tradicions es perfilava com la clau de volta d'una nova manera de fonamentar l'acció política alternativa a l'individualisme liberal. Aquests replantejaments constituïren un context favorable tant pel salt qualitatiu que visqué el catalanisme en el canvi de segle com per l'aparició del nacionalisme basc. Però aquests nous discursos identitaris alternatius a l'espanyol no exhaurien l'espai de convergència; eren només una expressió més del conjunt de reconsideracions que afectaven les dretes atemorides davant d'un previsible desenvolupament del liberalisme polític. Per això, més que l'adscripció nacional d'aquesta comunitat orgànica i les seves implicacions en la configuració de l'Estat espanyol, el que interessava eren els nous elements que es feien jugar en la seva definició. Per a bona part dels grups dretans, la novetat interessant de les propostes nacionalistes radicava en la dotació de significacions polítiques a elements que fins al moment no les havien tingut per la fonamentació liberal de l'acció política. Adquiriren així una nova significació qüestions com ara les peculiaritats lingüístiques, culturals, de costums o tradicions que havien sobreviscut a la feble acció nacionalitzadora de l'Estat espanyol. Tot allò que fonamentés l'acció política en un sentit conservador al marge del joc d'interessos individuals propi de la política liberal es veia afectat per aquest procés de dotació de significats.

Aquest espai de convergència comú a bona part de les dretes es desenvolupà de manera molt diferent a Vilanova i a Barakaldo, com a conseqüència tant de les especificitats locals com del context regional. Tanmateix, totes dues localitats visqueren a final de segle un qüestionament del model polític imperant fins al moment. A Vilanova, la dreta es rebel·là contra un model basat en el desenvolupament del liberalisme polític que donava als liberals la representació del districte en canvi del protagonisme polític local dels republicans. En la seva rebel·lió, la dreta vilanovina comptà amb l'aliança de nous agents polítics: els nous catalanistes i els catòlics integristes que fins al moment no havien aconseguit tenir una incidència en els plantejaments polítics de la dreta local. A Barakaldo, aquesta rebel·lió es dirigí contra el poder de la gran empresa Altos Hornos, reivindicant el paper dels notables tradicionals

com a representants naturals del poble. La vinculació de bona part d'aquestes velles elits als interessos d'Altos Hornos i el gran poder de l'empresa frustraren aquest desafiament que, malgrat el seu fracàs, mostrava tant l'existència d'un desacord davant el model polític entre els notables locals com la d'un conjunt d'elements ideològics disponibles per a una legitimació no liberal d'una altra manera de fer política.

La procedència social dels primers catalanistes i nacionalistes bascos estableix una diferència clara entre els sectors que impulsaren aquests nous discursos a ambdues localitats. A Vilanova, els primers catalanistes eren homes benestants, vinculats al món de les lleis; a Barakaldo, el nacionalisme apareix com a expressió de sectors mitjans de la societat agrària tradicional. Aquesta diferència en la significació social de catalanistes i nacionalistes bascos apunta a la capacitat d'incidència política molt desigual d'aquests moviments a la primera dècada del segle xx. El catalanisme aconseguí victòries espectaculars i es va imposar com el referent polític de la dreta catalana; el nacionalisme basc fou l'expressió més feble de la dreta basca. Dos factors resultaren clau per a aquest fenomen: en primer lloc, les aliances que els nacionalistes establiren amb la resta de les forces polítiques i socials, i en segon lloc, la pressió de l'esquerra que ajudà a forjar aquestes aliances.

L'aliança dels nacionalistes catalans amb sectors clau de la burgesia catalana donà lloc al naixement d'un partit regionalista que encapçalà una rebel·lió en tota regla de les bases socials i polítiques de la Restauració a Catalunya. Això féu que la seva aparició fos espectacular. A Vilanova, aquest fenomen queda il·lustrat per l'elecció com a home fort del districte d'un polític de la Lliga, Josep Bertran i Musitu, sense que el catalanisme hagués aconseguit una mobilització notable de l'opinió local. Bertran es convertí en el representat polític de tota la dreta local, al marge de les seves simpaties catalanistes, i en el mitjà a través del qual les societats econòmiques locals esperaven aconseguir finançament per al seu programa de desenvolupament econòmic.

En l'àmbit de la política local, el correlat del domini de Bertran no fou l'afirmació del catalanisme polític, sinó la *coalició vilanovina*. Aquesta coalició suposà una nova manera de fer política que negava el caràcter polític dels seus candidats i els presentava com els representants *naturals* de la localitat. El seu desenvolupament donà lloc a una mena de representació corporativa dels diferents sectors de la dreta i de les forces vives locals que es legitimava a través d'una apel·lació vilanovista. El protagonisme en el desenvolupament d'aquest discurs correspongué als catòlics que sortiren del seu ostracisme polític gràcies a aquesta fórmula política. Quan el 1913 els representants de les diverses opcions polítiques, inclosos els catalanistes, pretengueren frenar el protagonisme catòlic creixent, aquests s'imposaren electoralment en aliança amb els carlins i mostraren que la *coalició vilanovina* no era una mera juxtaposició de tradicions polítiques adobada amb un discurs més o menys oportunista, sinó que el vilanovisme havia aconseguit d'erigir-se en el principal instrument mobilitzador de les bases electorals de la dreta i en el referent d'una nova

manera de fer política. La síntesi vilanovista compaginava les apel·lacions catalanistes amb un compromís sòlid amb la defensa d'ordre social i de la religió i remetia a una actuació política genèricament de dretes enfront de les dissensions partidistes característiques dels *polítics*.

Els nacionalistes bascos no pogueren establir aquesta mena d'aliances amb sectors clau del poder restauracionista. Ni la burgesia biscaïna els necessità per defensar els seus projectes enfront del govern central, ni la resta dels sectors de la dreta es plegaren a articular-se a l'entorn de les seves propostes. El desafiament limitat de l'esquerra al conjunt del País Basc explicaria aquestes resistències a formular una nova síntesi política capaç de representar tota la dreta basca similar al regionalisme de la Lliga. En conseqüència, lluny de la irrupció espectacular en l'esfera política dels catalanistes, els nacionalistes bascos es veieren obligats a competir en inferioritat de condicions amb la resta de les tradicions polítiques de la dreta i a comptar amb la mobilització de les seves bases com a principal capital polític. A Barakaldo, els nacionalistes es veieren reduïts a una tradició més en les combinacions de sectors dretans que Altos Hornos col·locava al front del poder local i que l'esquerra anomenava *mayoría innominada*. Eren, tanmateix, l'únic sector de la dreta que basava la seva força en la mobilització de les seves bases. A partir de 1909, el nacionalisme barakaldès deixava de ser una expressió més de les forces vives del nucli urbà tradicional per esdevenir el protagonista de la mobilització política dels sectors no esquerrans als barris que escapaven al control directe d'Altos Hornos. Aquest recurs a la mobilització de les seves bases es traduí en desafiaments creixents per obtenir posicions millors en la coalició que l'empresa dirigia.

EL TRENCAMENT DRETÀ

Com ja s'ha exposat, aquest primer període es caracteritzà a totes dues localitats per l'actuació conjunta de les dretes, que la presència de catalanistes o nacionalistes bascos no qüestionava. Aquest model canvià a partir de 1917, quan aquestes coalicions dretanes es trencaren i s'inaugurà una espiral d'enfrontaments, entre els sectors catalanistes o nacionalistes i la resta de la dreta. L'apel·lació *catalanista* o *basquista* deixava de ser patrimoni comú de les dretes per esdevenir un referent excloent que anava redefinint l'altre sector com a antinacionalista, quan no ho feia com a espanyolista.

L'èxit a l'hora de mobilitzar electoralment les seves bases estava en l'origen d'aquest trencament. A Vilanova, els catalanistes aconseguiren controlar l'ajuntament en solitari després de dècades de domini republicà. A Barakaldo, els nacionalistes foren més audaçs i arribaren a pactar amb socialistes i republicans per excloure la resta de la dreta del poder local. Tanmateix, malgrat aquesta reafirmació del referent nacional o comunitari, les ambigüitats i la nostàlgia pel funcionament anterior persistien. Això provocà que després de la seva arribada al poder local tots dos movi-

ments veiessin paralitzada la seva acció de govern per una sèrie de crisis internes. A Barakaldo, les diferències davant temes com ara la secularització, els símbols públics o la relació amb l'esquerra minaren la política nacionalista. A Vilanova, a aquestes qüestions s'afegí la corrupció de part dels nous governants.

Aquest trencament en el si de les dretes afavorí l'esquerra. D'acord amb l'estratègia de Prieto, a escala biscaïna, l'esquerra barakaldesa pactà amb la dreta no nacionalista l'ampliació de les seves quotes de participació en el poder local, malgrat que aquest pragmatisme es traduís en una pèrdua de força electoral. A Vilanova, en canvi, el retorn republicà al poder fou fruit de l'atomització de la dreta local i anà paral·lel a la seva recuperació electoral.

Els resultats d'aquest trencament de la coalició dretana inicial contradeien l'objectiu primordial del vell espai de convergència, és a dir, la recerca d'una fórmula política que evités precisament el que finalment es produí: l'ascens polític de l'esquerra. S'entén, doncs, l'existència de sectors que propugnaven el retorn a l'acció comuna que havia caracteritzat el període anterior. Així, els nacionalistes del nucli urbà de Barakaldo, que mai no havien volgut trencar amb Altos Hornos, seguien llançant ponts a la resta de les dretes o, més clarament, els catòlics vilanovins impulsaren una nova ofensiva vilanovista com a espai comú vertebrat pels principis originaris de defensa social i catolicisme.

El problema per a la conciliació dretana era que aquests notables ja no eren els únics agents en joc. L'èxit mobilitzador de les propostes nacionalistes i catalanistes havia introduït en el joc polític nous sectors que no compartien aquest ordre de prioritats. Al contrari, pressionaven per convertir encara en més excloent l'apel·lació nacionalista. Un exemple important d'aquestes noves forces posades en moviment eren les joventuts. La Juventud Vasca de Barakaldo tingué un paper important en l'evolució del moviment, i la joventut del Centre Català, Els Almogàvers, protagonitzà una intensa campanya per fer triomfar les propostes culturals i simbòliques del catalanisme.

LA MUTACIÓ I DIVERSIFICACIÓ DELS MOVIMENTS CATALANISTA I NACIONALISTA BASC

Els nous agents mobilitzats per catalanistes i nacionalistes bascos provocaren una mutació dels moviments originaris en oferir combinacions noves dels elements associats a la reivindicació nacional. L'enfrontament amb la resta de les dretes i la nova centralitat de l'apel·lació nacionalista que d'ell es derivava obrien la possibilitat de tres línies bàsiques de desenvolupament:

a) La primera era la de la radicalitat nacionalista. Com que la sobirania procedia de la nació i aquesta ja s'havia definit en contra de l'espanyola en tota una sèrie d'escaramusses durant els anys precedents, bona part dels mobilitzats començà a considerar que la defensa d'aquesta nació exigia una pràctica política que no es corresponia amb el possibilisme i el regionalisme característics de les direccions dels

partits nacionalistes regionalistes. Demanaven, en conseqüència, una política més radicalment nacionalista.

b) La segona font de dissensions procedia de la dimensió social dels programes nacionalistes. Tota idea de comunitat nacional implica, d'alguna manera, la de solidaritat entre els seus membres. Malgrat el blindatge originari, tant de catalanistes com de nacionalistes bascos, davant d'aquesta qüestió, a mesura que els sectors populars s'incorporaven a la mobilització nacionalista s'incrementava la tensió entre la comunitat espiritualment solidària i les desigualtats materials que es produïen en el seu si. Calia, doncs, introduir la qüestió social a l'agenda dels nacionalismes.

c) La tercera font de fricció era la més estrictament política i l'única que atemptava directament contra el nucli ideològic que havia actuat de motor de l'expansió nacionalista. Acceptada la idea d'una comunitat que aspirava al seu autogovern (definida a la pràctica per anys de lluita política), la seva vinculació estreta amb els continguts substantius originaris d'ordre social i religió començava a relativitzar-se. L'autogovern de la nació prenia una significació autònoma que no havia tingut fins al moment. Totes les propostes d'ordenament polític futur de la nació començaven a ser teòricament possibles, fins i tot les liberals o democràtiques. La mateixa mobilització electoral o la pràctica quotidiana d'oposició a les intervencions autoritàries de l'Estat afavorien aquests plantejaments. El regeneracionisme ultraconservador i corporativista inicial podia desembocar a la pràctica, a través de mecanismes no previstos ni, molt menys, desitjats, en un motor de democratització.

Al País Basc predominà la primera línia. Enfront del possibilisme de la Comunitàon Nacionalista, el nou PNB suposava bàsicament un retorn a l'ortodòxia sabiniana. L'escissió aberriana acabà aconseguint l'adscripció de tot l'entramat institucional nacionalista barakaldès. Tanmateix, a Barakaldo l'evolució no s'exhaurí en aquest retorn a la radicalitat, sinó que donà lloc al projecte d'un nou Partido Nacional. La participació als debats dels líders dels sindicats nacionalistes sembla que indica que la segona línia de desenvolupament, la social, tenia un paper en el naixement del nou partit, encara que les novetats que aportava se situaven més en la tercera línia. El Partido Nacional trencava amb la síntesi sabiniana i defensava un nacionalisme aconfessional i obert a posicions democràtiques i progressistes. D'altra banda, s'allunyava de la concepció essencialista de la nació basca que mantenien tots dos partits nacionalistes per incidir en la necessitat de la seva construcció a través de la unificació lingüística i territorial.

També a Vilanova es radicalitzà tant el catalanisme tradicional que s'arribà a depurar els catòlics en el seu si per reafirmar la seva independència. Per la seva banda, Els Almogàvers continuaren la seva campanya d'agitació cultural. El desenvolupament de la tercera línia fou menor que a la resta de Catalunya, però la fundació del Buró Nacionalista Democràtic Fortitud, obert a totes les tendències polítiques, il·lustra la presència de sectors del catalanisme que proposaven la seva

dissociació del conservadorisme i el catolicisme que havien vertebrat la seva expansió a Vilanova.

L'EVOLUCIÓ SOTERRADA SOTA LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA

Aquest procés d'oberta diversificació i renovació es veié bloquejat per la dictadura de Primo de Rivera. El tancament de les societats polítiques reconduí l'activitat nacionalista i catalanista cap a àmbits com ara el cultural a Vilanova i l'esportiu i sindical a Barakaldo, on els processos evolutius continuaren actuant de manera soterrada. A Barakaldo, la dictadura aconseguí establir la política local a l'entorn de la dreta no nacionalista i dels homes que s'integraren a la Unió Patriòtica. A Vilanova, al contrari, la inestabilitat fou una constant durant aquest període i els homes de la UP que l'Estat promocionava, bàsicament els sectors dinàstics, toparen amb l'oposició de la dreta catòlica catalanista tradicional.

La caiguda del dictador deixà al descobert els resultats del procés de renovació dels moviments nacionalista basc i catalanista, que no s'havia aturat per la seva proscripció política. El catalanisme que renasqué a Vilanova no era el de l'antic Centre Català, seguidor de la Lliga, sinó el del Casal Catalanista, alineat políticament amb Acció Catalana. Igualment, a Barakaldo les primeres societats nacionalistes que es reconstituïren no foren les del nacionalisme tradicional, sinó les del nou partit Acció Nacionalista Vasca (ANV), de caràcter democràtic, progressista i aconfessional, hereu de l'efímer Partido Nacional. A totes dues localitats, aquests nous grups s'aliaren, a més, amb l'esquerra amb motiu de les eleccions municipals, subratllant el seu compromís amb la causa republicana i el programa reformista que implicava.

Aquesta evolució obligà els sectors més tradicionals del catalanisme i el nacionalisme basc a replegar-se sobre la vella matriu de catolicisme i defensa social i a relligar a segon pla la reivindicació nacional, ja que aquesta semblava actuar en el nou escenari polític en un sentit contrari a aquests principis. A Vilanova, aquests sectors pactaren a la defensiva unes candidatures unitàries de tota la dreta basades en el vilanovisme i el regionalisme. La situació era més complexa a Barakaldo. El nacionalisme tradicional dels barris tingué prou vitalitat com per presentar candidatures pròpies. Tanmateix, al nucli urbà els nacionalistes s'integraren amb la resta de les dretes en una candidatura única antirepublicana.

ELS CAMINS CONTRARIS SOTA LA SEGONA REPÚBLICA

Després de la caiguda de la monarquia, les dretes nacionalistes mantingueren aquest tancament de files amb la resta dels sectors de la dreta. Tant la Lliga com el PNB s'aliaren electoralment amb els carlins per formar un front que projectava una imatge hostil al nou règim. Durant els primers mesos, a Vilanova els catòlics foren els únics portaveus d'una dreta que havia desaparegut de l'esfera pública i accentuaren aquesta imatge. A Barakaldo, el procés de reconstrucció de la comunitat nacio-

nalista s'havia estancat, i una anàlisi de les eleccions revela que ANV en solitari era un competidor seriós capaç d'atreure un nombre important de votants del nacionalisme tradicional.

Aquesta actitud inicial donà pas al possibilisme un cop aprovada la Constitució i consolidat el nou règim. S'iniciava així la recerca d'un lloc propi en el nou marc republicà. Aquesta reorientació s'acompanyà de l'expansió organitzativa. A Vilanova, es reconstituí el 1932 el Centre Autonomista, alineat amb el catalanisme conservador, que pretenia convertir-se en el representant polític hegemònic de la dreta local. La seva estreta vinculació amb els sectors benestants queda subratllada per les aportacions econòmiques que aquests grups realitzaren per a la seva fundació. L'expansió associativa del nacionalisme basc a Barakaldo, per la seva part, no es produí fins a la rectificació de la inicial bel·ligerància antirepublicana. Al llarg de 1932 i 1933, el nacionalisme basc reconstituí el seu entramat associatiu anterior a la dictadura i l'amplià amb nous *batzokis* i amb noves seccions, com ara les d'infants i dones. La vitalitat de la comunitat nacionalista barakaldesa contrasta fortament amb l'activitat del Centre Autonomista que tot just es limitava als períodes electorals.

A mitjan del període republicà, el PNB s'havia convertit en un moviment interclassista de masses definit ideològicament. Aquest caràcter interclassista queda confirmat per l'anàlisi de l'extracció social dels seus dirigents i militants a Barakaldo. El 66 % dels seus dirigents procedia de les classes baixes, mentre que entre carlins, catòlics i Acció Popular les classes mitjanes eren hegemòniques. ANV compartia les característiques d'extracció social del PNB. L'anàlisi de les seves bases electorals també subratlla aquest caràcter interclassista del nacionalisme basc ortodox. Les seves candidatures eren les úniques que no mantenien correlacions significatives amb cap grup social, a diferència de les de la dreta no nacionalista, el vot de les quals estava molt lligat a les classes altes i mitjanes. En contraposició amb la naturalesa interclassista del nacionalisme basc, ambdues branques del catalanisme a Vilanova eren opcions polítiques amb un perfil social nítid. Tots els dirigents del catalanisme conservador pertanyien a les classes altes o mitjanes i, dins d'aquestes, la seva columna vertebral eren les classes mitjanes de negoci o botiga. Per contrast, el catalanisme que s'havia aliat amb els republicans no comptava entre els seus dirigents amb membres de les classes altes, i el grup hegemònic en el seu si eren les classes mitjanes dependents. Les altes correlacions de les candidatures del catalanisme conservador amb les classes altes i mitjanes i el correlat negatiu d'ERC mostren que actuava com a representant polític d'uns grups socials molt concrets: els sectors benestants i la petita burgesia de negoci i botiga.

Aquesta naturalesa social diferenciada del nacionalisme basc i del catalanisme conservador resultà determinant per a les evolucions divergents que ambdues forces visqueren a partir de 1933. El 1932, la Lliga semblava que es desplaçava cap al centre polític amb una aliança amb el grup democratacristià de la Unió Democràtica de Catalunya que deixà a la seva dreta una candidatura de les dretes més radicalitza-

des. Tanmateix, el 1933 la unió amb carlins i radicals tornà a produir-se. A partir d'aquesta data, el catalanisme conservador visqué una greu crisi política a remolc de la radicalització de les seves bases que el conduí a la subordinació a la resta de les dretes espanyoles. El PNB, al contrari, seguí el camí invers. El 1933 trencà amb la resta de les dretes i es mantingué en aquesta postura a les eleccions de 1936. La naturalesa interclassista del nacionalisme basc li permeté d'eludir els plantejaments de defensa social de les bases del catalanisme conservador i maniobrar i evolucionar en el marc republicà d'acord amb els objectius polítics fins arribar a una *entente* amb l'esquerra.

La crisi de representativitat que patí el catalanisme conservador amb la radicalització de les seves bases queda il·lustrada a Vilanova per les dificultats dels homes del Centre Autonomista per mantenir-lo com a referent polític del conjunt de la dreta. La publicació de *La Veü de Vilanova* el 1933 havia culminat el procés d'homologació de la dreta vilanovina i confirmava el catalanisme conservador com a referent polític. Des de *La Veü* es projectava la imatge característica de civisme i respecte al parlamentarisme, encara que una anàlisi més acurada revela que el catolicisme i la defensa social continuaven essent elements constitutius de la concepció del catalanisme dels homes del Centre Autonomista, alhora que mostra les seves dificultats per acceptar la legitimitat democràtica. Paral·lelament, la publicació catòlica *La Defensa* seguia articulant les pors més bàsiques de la dreta en clau religiosa. Després de la insurrecció d'octubre de 1934, la bretxa entre tots dos discursos s'amplià. El discurs catòlic es radicalitzà notablement i començà a apostar obertament per una rectificació militar de la situació. *La Veü*, per la seva banda, es mantingué en els marges del discurs tradicional i s'aplicà a reivindicar la legitimitat dels seus regidors enfront els nous polítics (cedistes i radicals) que el govern posava al front de l'ajuntament després de la destitució, i en part empresonament, dels regidors republicans. La marginació política dels homes del Centre Autonomista en la nova situació mostra la greu crisi de representativitat que vivien. *La Veü* se situava a la defensiva i es veia obligada a justificar davant dels seus lectors el perquè de la manca d'acord amb els regidors governatius. El silenci de *La Defensa* davant d'aquesta marginació revela que una part de la base tradicional del catalanisme conservador ja havia assumit que el catalanisme era el preu que calia pagar per una rectificació autoritària de la situació.

Aquesta radicalització de la dreta catalana s'accentuà amb motiu de les eleccions de 1936 en les quals el catalanisme conservador s'alià amb la resta de les dretes. Un discurs apocalíptic que identificava la victòria del Front d'Esquerres amb la revolució impregnà la mobilització electoral a Vilanova. Amb tot i això, *La Veü* realitzà equilibris complicats per seguir mantenint el referent catalanista. *La Defensa*, per la seva banda, parlava simplement de la necessitat de salvar la pàtria, i es cuidava molt d'especificar ja si aquesta era Catalunya o Espanya. Després de la derrota electoral, *La Veü* renunciava a mantenir les seves bases socials radicalitzades en el

marc del catalanisme conservador i desapareixia. Es consumava així el procés de suïcidi polític del catalanisme conservador a Vilanova. Durant els últims mesos republicans, l'únic portaveu de la dreta local fou la publicació catòlica que s'esforçava a negar amb radicalitat qualsevol possibilitat de diàleg amb la República.

Mentre el catalanisme conservador a Vilanova es veia arrossegat a la seva desaparició per la radicalització de les seves bases socials, el nacionalisme basc barakaldès seguí l'evolució contrària. El PNB no era presoner dels plantejaments de defensa social dels sectors burgesos o benestants, ja que no era el seu portaveu polític. La seva heterogeneïtat social li permetia maniobrar segons unes prioritats polítiques que es concretaven en l'Estatut d'autonomia. En contraposició a la submissió a la intervenció autoritària governativa del catalanisme conservador, els nacionalistes bascos s'uniren amb l'esquerra en el seu enfrontament amb el govern i abandonaren les corporacions locals amb motiu del conflicte dels ajuntaments bascos. A diferència del catalanisme conservador, el nacionalisme basc estigué amb l'esquerra contra el govern de les dretes i patí les mesures repressives. La mobilització de les seves bases i la consolidació del moviment fou l'opció seguida pels nacionalistes barakaldesos allunyats del poder, mentre que el catalanisme conservador vilanoví s'aferrava a les engrunes de poder que li deixaven els sectors promocionats des del govern central. Quan es produí la victòria del Front Popular, els nacionalistes bascos no només no s'havien aliat amb les dretes radicalitzades, sinó que participaven de la legitimitat republicana que envoltava el retorn de l'esquerra al poder. Els nacionalistes barakaldesos apostaren per recrear tot l'espai polític a partir d'aquesta nova legitimitat. Així, recomponien el govern local en aliança amb l'esquerra i oferiren a ANV d'encapçalar una candidatura conjunta a les *ante-votacions* per a alcalde. Amb això, imposaven una dinàmica política local basada en la competència entre nacionalistes i esquerra a la qual les bases de la dreta no nacionalista hagueren de sotmetre's.

Mentre la radicalització de les seves bases deixava sense espai polític el catalanisme conservador vilanoví, el nacionalisme basc aconseguia disciplinar les bases de la dreta no nacionalista i erigir-se en el seu únic referent polític a Barakaldo. El contrast entre ambdós moviments no podia ser més gran.

LA GUERRA CIVIL

L'esclat de la guerra segellà aquesta evolució divergent de nacionalistes bascos i catalanistes conservadors. Després d'un període de vacil·lacions i inhibicions, el PNB es comprometé amb el bàndol republicà a partir de l'aprovació de l'Estatut. De manera similar, els nacionalistes barakaldesos participaren en el govern local i, fins i tot, intentaren el seu control, fins a la caiguda de la localitat en mans dels nacionals. L'actuació del PNB els últims anys republicans i la legitimitat que això li atorgava ajuden a entendre que els nacionalistes no es veiessin afectats per la repressió de re-reguarda. Malgrat el control de l'ordre públic per part de les autoritats republicanes, a Biscaia actuà la repressió descentralitzada en forma de passeigs i, sobretot, de l'as-

salt als centres de reclusió en moments puntuals. A Barakaldo, aquesta repressió se centrà en la dreta no nacionalista i la majoria de les víctimes es produí com a conseqüència dels assalts als vaixells presons *Cabo Quilates* i *Altuna Mendi*.

En contrast amb la continuïtat de les institucions republicanes a Biscaia, a Catalunya el col·lapse de l'Estat republicà després del fracàs del cop obrí un procés revolucionari que a Vilanova trobà en la destrucció dels temples la primera expressió de subversió de l'ordre tradicional. Pocs dies després, es deslligà una repressió descentralitzada contra els diferents sectors de la dreta. Aquesta onada repressiva, que es moderà a final d'estiu i desaparegué a principi de 1937, colpejà amb major duresa els sectors no catalanistes de la dreta local i els catòlics, a més de les classes altes. Malgrat la seva evolució, el catalanisme conservador semblava que retingués una certa legitimitat que limità l'efecte repressiu en el seu si a aquells simpatitzants que eren, a més, catòlics actius o persones socialment destacades. Amb tot i això, l'experiència de la guerra resultà traumàtica per al conjunt de la dreta vilanovina.

ELS DOS MODELS DE FUNCIONAMENT SOTA EL FRANQUISME

Sota el franquisme, a les localitats estudiades s'imposaren dos models de funcionament polític molt diferents. A Barakaldo, predominà la lògica de la victòria política que reservava el dret a manar en la nova situació als homes procedents de les opcions polítiques espanyolistes i ultradretanes que inspiraven el nou règim. Aquesta lògica política es traduí en l'acapament del poder local pels carlins. No es permeté als grups socials burgesos o benestants esgrimir la seva preponderància econòmica o social per intervenir en el nou Estat, ni molt menys la participació de la dreta nacionalista. Aquest model es mantingué al llarg dels vint-i-sis anys d'alcaldia de José M. Llana.

A Vilanova, en canvi, davant la feblesa de la dreta que complia els requisits d'ortodòxia política, s'imposà la lògica de la victòria social. Els grups burgesos que havien derrotat les reivindicacions populars a la guerra aconseguiren el poder. En la mesura que aquest origen social remetia a una adscripció política catalanista, també el catalanisme conservador s'integrà al nou règim i, fins i tot, alguns militants del catalanisme que havien pactat amb els republicans. L'intent del nou alcalde i cap local nomenat el 1941 de posar fi a aquesta situació amb una política ortodoxa i excloent generà una àmplia resistència de la dreta tradicional que provocà una greu crisi política. El 1943, els principis integradors tornaren a imposar-se i s'inaugurà una etapa llarga d'estabilitat política basada en una mena de corporativisme representatiu de tots els sectors de la dreta dirigida per membres de la tradició espanyolista minoritària. Una peça clau per al bon funcionament d'aquest model fou Antonio Ferrer Pi, que ocupà l'alcaldia des de 1946 fins a 1969. Aquest model de funcionament polític entroncava amb la *coalició vilanovina* de principi de segle i coincidí amb el ressorgiment del discurs vilanovista que l'havia acompanyada. El nou vilanovisme esde-

vingué el discurs oficial del règim a la localitat, desplaçà la retòrica falangista i espanyolista i constituí el marc on harmonitzar l'adhesió de la dreta tradicional vilanovina al règim amb les seves fidelitats simbòliques i culturals catalanistes. Gràcies al vilanovisme, el catalanisme catòlic aconseguí fer triomfar propostes culturals pretesament tradicionals que no havien comptat amb l'acceptació de la societat local en períodes de llibertats públiques. Tot el debat polític i ideològic de la primera meitat del franquisme a Vilanova es mogué en aquest context de recerca de fórmules que apuntalessin aquesta integració de la dreta catòlica catalanista tradicional al règim.

Contràriament, a Barakaldo José M. Llaneza mai no pretengué estendre ponts cap a la dreta nacionalista. Al marge de quina fos la seva recepció per la comunitat nacionalista, el programa de recristianització coactiva de la societat barakaldesa i l'exaltació nacionalcatòlica que l'acompanyà no pretenia reconciliar el règim amb el nacionalisme basc. Les noves autoritats no cercaren l'ampliació del consens franquista en aquesta direcció, sinó cap a les masses de treballadors davant de les quals es potencià un discurs obrerista que legitimava el règim a partir de les seves realitzacions socials. La base popular del carlisme constituïa una font de personal polític que permeté a Llaneza mantenir l'exclusivisme polític i, alhora, integrar sectors populars. El sistema de renovació a través d'eleccions municipals es desenvolupà en aquest àmbit interclassista definit per l'adscripció política ultradretana i espanyolista. A Vilanova, per contrast, mai no es repetiren les eleccions després de 1948 i la selecció del personal polític continuà responnent a una representació dels diversos sectors de les forces vives, completada amb puntuals cooptacions de sectors que podien arribar a escindir-se del consens franquista.

Els anys seixanta, els grups definibles per la seva adscripció política de preguerra desaparegueren i deixaren pas a un nou personal polític. A Barakaldo, aquests canvis es desenvoluparen després de la caiguda de Llaneza el 1963 a conseqüència de la seva negativa a sotmetre's a les pretensions urbanístiques d'Altos Hornos. A Vilanova començaren a afirmar-se des de 1958. El nou personal polític procedia en la seva majoria de les organitzacions del *Movimiento* i dels nous grups socials que el *desarrollismo* afavoria: les noves classes mitjanes professionals o els estrats superiors de les baixes. A Barakaldo, aquesta evolució jugà en detriment de la presència de treballadors, mentre que a Vilanova la promoció de perits, tècnics i empleats trencà el domini que s'havia donat fins al moment de propietaris, industrials i petita burgesia de negoci i botiga.

A mitjan anys seixanta, l'aparició de crítiques a la premsa sobre les greus deficiències dels equipaments i serveis col·lectius a Barakaldo obrí una nova situació de cert control de l'opinió pública sobre les autoritats locals. La incapacitat de l'alcalde Luis Ingunza per afrontar aquest nou fenomen acabà forçant el seu cessament el 1967. D'altra banda, el desenvolupament associatiu de la segona part de la dècada dels anys seixanta il·lustra l'aparició d'una nova societat civil menys fiscalitzada pel règim i progressivament capaç de pressionar les autoritats locals, especialment mit-

jançant les associacions de caps de família. A Vilanova, en canvi, la premsa no va tenir aquest paper, sinó que continuà essent la plataforma de propaganda vilanovista d'Antonio Ferrer Pi, malgrat que també es va anar reafirmant una nova societat civil, més lligada, però, a l'àmbit cultural i recreatiu que als problemes plantejats pel desenvolupament econòmic.

En resposta a aquests desenvolupaments, es detecta a final dels anys seixanta a totes dues localitats un replegament defensiu il·lustrat per l'entrada a l'ajuntament de directius vinculats a les principals empreses locals i a la resurrecció de la litúrgia del *Movimiento*. Després de la dimissió d'Antonio Ferrer Pi el 1969, el nou alcalde de Vilanova fou un home d'escassa talla política que deixà un camp d'actuació ampli als interessos que representaven els nous regidors i que dimití després de la mort del dictador. A Barakaldo, el nomenament de Luis Alfonso Caño, el 1970, suposà una rectificació de l'obertura relativa viscuda sota la breu alcaldia del successor d'Ingunza. Caño eliminà els debats als plens, centralitzà la relació amb la premsa, es va sotmetre a les pretensions urbanístiques d'Altos Hornos i es promocionà entre la classe política biscaïna del franquisme tardà.

CAP A LA DEMOCRÀCIA

Mort el dictador, les dretes que havien participat en el règim apostaren majoritàriament per la reforma. Les postures nostàlgiques no tingueren gairebé incidència electoral i la disjuntiva es plantejava entre el pragmatisme reformista de la progovernamental UCD i les propostes polítiques impulsades per la dreta catalanista o nacionalista basca. Ambdues opcions quedaren pràcticament empatades tant a Barakaldo com a Vilanova a les primeres convocatòries electorals, caracteritzades per la victòria local de les esquerres. Tanmateix, el PNB guanyà a Barakaldo les eleccions municipals de 1979. Aquest triomf i el suport posterior que rebé dels regidors de la UCD per formar govern confirmaven, després de quaranta anys de dictadura, allò que ja havia quedat clar el 1936: la dreta no nacionalista havia de doblegar-se davant la legitimitat i l'arrelament social dels nacionalistes bascos. Els escassos vots de Convergència i Unió, per darrere de la UCD, mostraven a Vilanova les dificultats tradicionals de la dreta catalanista per legitimar-se en un marc de llibertats públiques. La naturalesa diferent de la dreta catalanista i de la nacionalista basca estudiada durant el període republicà seguia present després del franquisme.